

АНДРІЙ БОНДАР. АРХІТЕКТУРА ВЕРЛІБРІВ

Верлібри поширюються в українській літературі із вражаючою інтенсивністю, і якщо цей процес так само стрімко триватиме й надалі, незабаром римовані вірші стануть не меншим раритетом, яким свого часу в нас уважалися верліброві форми. Українська поетична культура переживає справжню інтервенцію верлібрів, вони постають не тільки носієм “європейських” або “світових” художніх констант, а насамперед ретранслятором цінностей розгерметизованої, гранично відкритої свідомості.

Культ дегерметизації слова, помножений на архітектонічні потенції верлібрів, притаманний третій збірці Андрія Бондаря “Примітивні форми власності” (Л.: ЛА “ПІРАМІДА”, 2004), в якій фактично викладено технологію однієї з моделей, версій і практик верлібротворення.

“Примітивні форми власності” – це майже три десятки текстів, що дають повновладну й повнокровну уяву про верлібри в поетичній транскрипції А.Бондаря, який за їхньою участю-допомогою повертає поезії предметність. Поетичне мислення в його верлібровій інтерпретації намагається максимально позбавитися абстракцій та абстрагувань або хоча б звести їх до можливого мінімуму.

А.Бондар зосередив зусилля на розробці архітектури верлібру, виформовуючи при цьому власну концепцію цього жанру. Цікаво спостерігати, як у форматі “Примітивних форм власності” верлібр структурно, композиційно еволюціонує, змінюючи конфігурацію своїх складників і свої обриси, пейзаж явлення, як проходять пошуки найорганічнішої, найоптимальнішої (для ментально-стильової манери А.Бондаря) верлібрової схеми-конструкції. Тексти “Чоловіки моєї країни”, “Фантазія”, “Пам’ять”, “Кокаїн”, “Слов’янські боги”, “Сезонні знижки”, що вибудовують першу половину збірки, у структурно-композиційному сенсі різняться від решти верлібрів, форма яких, починаючи з вірша “Святий Миколай № 628”, починає переважати у книжці, репрезентуючи провідний “верлібровий типаж” в інтерпретації автора.

У верлібрах “Примітивних форм власності” завжди знайдеш домінуючий образ, мотив, тематичний простір. Це може бути узагальнюючий образ виразного власною невиразністю чоловічого ества (“Чоловіки моєї країни”), китайців та їхнього “геніального вміння пристосовуватися / до світу”, що вони в сукупності сприймаються не інакше, як вияв “великого китайського впливу” (“Чайна”); це можуть бути топос поїзда й інтер’єр повсякденності в масштабі плацкартного вагона (“Святий Миколай № 628”), побутові й натурпобутові реалії західної дійсності 90-х (“Сталін мав рацію”); а ще – пікантна й не позбавлена еротичного інструментування колізія з “татом”, “який побачив свій перший порнофільм / коли йому пішов 61 рік” (“Цікаве кіно”). У своїх “вільних віршах” А.Бондар зазвичай чітко накреслює перспективу, у межах і в річищі якої розвиватимуться його ліричні інтенції.

У верлібрах “Примітивних форм власності” завжди наявні вислови-конструкти, навколо яких обертається, розгортається, організується, якими дихає лірична фабула. У “Вірші який ніколи не перекладуть іншими мовами” текстові реалії ґрунтуються на вислові-каркасі “в українській літературній енциклопедії”, що двічі зустрічається в дебютних рядках верлібру, визначаючи проблематику його зорових спрямувань. У “Генетиці” фабульний рядок “у мене дуже добра генетика” знаходить своє варіювання в рядку “в мене просто фантастична генетика”, і вони вдвох окреслюють семантичний простір цього тексту. У верлібрі “Вік Христа” тричі репрезентовано форму, що зустрічається у варіаціях “поволі наближаючись до віку брюса лі”, “отже наближаючись до віку брюса лі”, “так от наближаючись до віку брюса лі”, які надають цілісності текстовим реаліям і стрункості загальній композиції. Вислів-конструкт “смерть мертвого сезону” лейтмотивом проходить

крізь вербальні реалії однойменного тексту, повторюючись чотири рази і внутрішньо узгоджуючись із його концептуальною канвою.

У текстах, що склали “Примітивні форми власності”, завжди наявні стартовий образ, стартова ситуація, від якої відштовхується погляд їх автора й навколо якої з’являються, групуються, класифікуються інші ситуації та образи.

Ця вихідна ситуація може міститися в першій фразі, у дебютному реченні верлібру, як у тексті “Лист до К.”, що відкривається майже ностальгійними медитаціями у стилі “пам’ятаєш ще наприкінці дев’яностих / ми кілька разів їздили на відпочинок до Болгарії?”, або у вірші “Показати клас показати клас”, на самому початку якого заявлене по-автобіографічному довірливе зізнання, що “вже кілька років мене переслідує один нав’язливий сон”, чи у верлібрі “Тільки не відштовхуй мене”, що розпочинається реченням “у мене за стіною живе сучасний білоруський скульптор”. І далі ліричні колізії нарощуються навколо заданих цими фразами-темами ситуацій.

Вірш “Кепський смак” узагалі декларує й маніфестує, що його фабула та ліричний простір мають своїм найважливішим конструентом таке поняття, як “ситуація”. Це слово перебирає на себе основні сенсові функції в першому реченні, що звучить, за цінностями нинішніх художніх імперативів, цілком багатообіцяюче й інтригуюче: “нещодавно я став свідком однієї цікавої ситуації”. Слово “ситуація” ще, як мінімум, двічі зустрічаємо в тексті, воно набуває рис лейтмотиву, притаманного верлібровій культурі А.Бондаря взірця “Примітивних форм власності”.

Вихідна ситуація може ненав’язливо визріти з течії дебютних, початкових реалій верлібру й у такий спосіб стати немовби прихованою в ньому. У тексті “Сталін мав рацію” вона оприявлена фразою “сьогодні я прочитав на стіні сірого варшавського будинку / про те що СТАЛІН МАВ РАЦІЮ”, яка розташована десь у міттельшпілі цього верлібру, і після неї рясно-густо викладаються медитації з приводу цього вислову-напису.

Ще один цікавий прийом, що практикується у “Примітивних формах власності”, – встановлення логіко-текстуальної спадкоємності верлібрів, коли початок наступного тексту заснований на реаліях попереднього. У цьому випадку наступний вірш слугує йому своєрідним продовженням і, по суті, “відштовхується” від нього. Верлібр “Служу народові України”, перші рядки якого сенсово “прив’язані” до верлібру “Кепський смак”, має початком пряме звернення до свого “попередника” й відкривається таким пасажем-висновком: “от наприклад своїм попереднім віршем / я спокійно міг би зруйнувати загалом симпатичну / київську родину...”. У такий спосіб оприлюднюються і встановлюються “родинні” стосунки між двома сусідніми текстами, що фактично утворюють верлібровий диптих, який тримається на семантичній дотичності частин-складників.

У структурі “вільного вірша” А.Бондар практикує екстрафінал, себто такий розворот ліричних колізій, коли остання фраза мало чи практично не вмотивована попередніми колізіями й реаліями тексту і постає смисловою несподіванкою, виявом своєрідного семантичного екстриму, демонструючи авторське тяжіння до ситуаційних парадоксів (“Фантазія”, “Вірш який ніколи не перекладуть іншими мовами”, “Вік Христа”, “Лист до К.”, “Кепський смак”, “Служу народові України”, “Генетика”). Акцентуація екстрафіналу нагадує, що найновітніші естетика й поетика проголошують культуру гри, художнього дійства, образної фієсти основоположною мистецькою константою, а сам парадоксальний фінал виступає конструктивним її втіленням.

Верлібри цієї збірки наділені ознаками психологічної та медитативної поезії, у виконанні А.Бондаря це розкуте медитування й так само розкуте продукування текстуально зумовлених медитацій. Персонаж-наратор виходить із конкретної реалії, спостереження, думки і пропонує, ініціює, генерує нові мисленнєві колізії, що утворюють “ланцюгову реакцію”, зчеплення і згусток рефлексій, як-от у верлібрі “Вік Христа”:

дивне це слово — *єдиноборство*
ніби й живеш у світі де все має бути зрозумілим
ну мовляв єдиноборство і єдиноборство
і проходиш повз нього і йдеш далі
а якщо замислитись над ним то стає нудно

тобто починає нудити
від того що це насправді означає
боротьбу із самим собою
тобто “боротьбу” яка не виходить
за межі “єдиного”
тобто самого себе

Проте поет не вдовольняється тим, що доцільно назвати “реальним медитуванням”. Автор і його “ліричний суб’єкт” досить часто версіюють, себто практикують “віртуальне медитування”, розмірковуючи над тим, *що і як* могло статися, *як саме* це сталося, *чому* сталося так, а не інакше, *якими* деталями, штрихами, нюансами могло супроводжуватися те, що сталося (“Пам’ять”, “Сталін мав рацію”, “Генетика”). Версіювання, безперечно, один із найприкметніших атрибутів нашого часу, стало по-справжньому тотальним і глобальним явищем, охопивши не лише прозу, есеїстику, публіцистику, а й новітню поезію. І в поетичній сфері це уможлиблюється завдяки ресурсам верлібру, іманентні засади якого знімають будь-які формотворчі, стильові та стилістичні обмеження.

Формат верлібру дає змогу А.Бондареві поліакцентно інтонувати історії та колізії в його текстах. У “Примітивних формах власності” звучать іронія, скепсис, приглушена, а подекуди й очевидна, рельєфна трагічність. Особливо відчутна іронія — пластична, елегантна, навіть пастельна, ледь помітна, що переходить у так само пластичний, м’який гротеск. І при цьому в інтонуванні проростає, пробивається вибухове, протестне начало, прозоро виявлене в експресивних рядках на кшталт “мій настрої коливається між палким патріотизмом і дати комусь по морді” (“Роббі Вільямс”). А.Бондар поєднує інтонаційну пластику з брутальним мелосом, і пластичність у співдружності з нині ритуальною брутальністю постає достовірним й автентичним виявом “чоловічого стилю” в новочасній поезії. У сенсі вираження найсучаснішої “чоловічої харизми” його вірші цілковито споріднені з текстами Ю.Андруховича й С.Жадана, які спеціалізуються на ретранслюванні образу й аури брутально привабливого героя.

Верлібри, репрезентовані “Примітивними формами власності”, — це насамперед розмова, розмова-розповідь, розмова з приятелем, із близьким приятелем, це довірлива розмова з близьким і давно знайомим приятелем. У верлібрах переважає некваплива, безпосередня, невимушена інтонація, що дозволяє говорити “на всі теми”, без комплексів і забобонів, так, як відчувається й думається, такою мовою, якою сприймається й мислиться. Плин цієї розмови зазвичай супроводжується повторенням як ключових, так і не ключових слів, образів, словосполучень, фраз, що посилює ефект довірливості, розумної хаотичності розповіді, яку ведуть автор і його персонаж-наратор, і увиразнює ефект оповідності та діалогічності поетичного тексту.

Узагалі в А.Бондаря відчутний латентний потяг до прози. Своїми верлібрами він денонсує пакт про кордони між поезією та прозою. Здійснює художню анексію території прози. Фактично заявляє, що, якби взявся за прозу, це було б не менш цікаво за його поетичні книжки.

Перші віршорядки у верлібрах “Примітивних форм власності” — пристойний початок новели, повісті або й сучасного роману. Свою розповідь автор починає виразно та предметно, як у верлібрі “Вчителька хімії”, де одразу й насамперед визначається аспектний фрейм розповіді: “у старших класах середньої школи / в мене була дуже дивна вчителька хімії / в неї пітніли очі від бажання вона — я це точно знаю — / любила молоденьких хлопчиків”. У цих рядках закладено й фабулу, й інформацію про “головну героїню”, і відверто “пропозовий” стиль тексту, який, коли б записати його у форматі традиції новели / повісті / короткого роману, цілком міг би нею/ним бути.

В одному з останніх віршів “Примітивних форм власності”, у “Генетиці”, озвучено тезу-спостереження, що верлібри від А.Бондаря стає традицією (доброю чи не дуже — це вже інша справа) сприймати як прозу, “вірші які дедалі частіше називають оповіданнями”. І тут же, у тій самій “Генетиці”, із програмовою ясністю

й зовсім не програмовою заниженою метафоричністю, автор декларує, що йому абсолютно байдуже, як це називати чи як це називається. Головне, що такий формат, такий стиль, така манера письма нині відповідають його внутрішній сутності, його найновішому естетичному самопочуттю.

Верлібр, що цілком зумовлено його природою, – це запрошення до просторовості. Верлібри “Примітивних форм власності” – розлогі, досить об’ємні форми, в яких викладаються житейські історії та історії свідомості, що траплялися з “ліричним суб’єктом”. На контрасті з верлібрами-розповідями “Примітивних форм власності” згадуються переважно компактні, а то й зовсім мініатюрні римовані форми з “Весінньої єресі” (1998), першої збірки А.Бондаря, де лапідарність і стислість виступали провідними формотворними ознаками. (Принагідно зазначу, що в багатострофному “Диптиху”, який теж увійшов до “Весінньої єресі”, уже вгадуються контури й силуети нинішнього Бондаря, а тоді цей “Диптих” сприймався несподіваною і ледь не єретичною поетичною розкішшю серед інших віршів збірки.) Та й наступна книжка “Істина і мед” (2001) теж тримається на доволі аскетичних і лаконічних формах.

Верлібр, як свідчать “Примітивні форми власності”, – завжди експеримент, поетична форма з неабияким іманентним відчуттям експериментальності. На це недвозначно натякає самобутній і не позбавлений унікальності текст під назвою “Latynka”, в якому український текст, точніше, українська лексика від першого до останнього слова записана латинською графікою. Верлібр постає абсолютно сучасним поетичним форматом, позаяк сучасне мистецтво, література знімають будь-які перешкоди між автором та аудиторією, і “вільне віршування” Андрія Бондаря продовжує утверджувати найновітніші принципи й аксіологію комунікації митця із соціумом та з власним естетичним єством.

м. Херсон

Наші презентації

Кур'єр Кривбасу. – 2006. – Квітень (№197).

Книжковий номер презентує прозу К.Москальця (“Зірка на ім'я Марія”) та В.Слапчука (“Клітка для неба”), поезію В.Махна (“Нові вірші”) і К.Коверзньєва (“Усе скороминуще не псується”) та рецензії: Р.Харчук на кн. Т.Гундорової “Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн”, І.Бондаря-Терещенка на “АМ™: Новели” Іздрика, “Весняні ігри у осінніх садах” Ю.Винничука та “Тему для медитації: Роман” Л.Кононовича, а також на добірку верлібрів у “ЛУ” (2004) М.Сидоржевського, подану Ю.Нізельським. У “Постатях” вміщено продовження самодослідження Вал.Шевчука “На вступі до храму” й роздуми Р.Мовчан про нього. І.Думанська розповідає про незабутні зустрічі з Борисом Теном, а В.Овсієнко продовжує інтерв'ю із Петром Розумним. Уміщено роздуми В.Даниленка про рекламу та піар у сучасній українській літературі (“Мистецтво розпускання павичевого хвоста”). Цікава рецепція Людмили Таран на рецепції вічного бестселера О.Забужко “Польові дослідження з українського сексу”. У “Легендах Криворіжжя” – “Квітка щастя”, знайдена краєзнавцем О.Мельником.

В.Л.